

קנין ג' ❁ "בעריכת שפתים" _____ מז

קנין ג'

"בעריכת שפתים"

פתח דבר:

איתא במשנה: "בעריכת שפתים", וכתבו המפרשים בכמה אופנים לבאר מהותו של קנין זה.

רש"י זצ"ל פירש: "שאינו מגמגם בדברי תורה אלא חותכם בלשון ומוציאם בפה, דאין דברי תורה מתקיימים אלא בהוצאת הפה".

במדרש שמואל כתב ג' הוראות למעשה מדקדוק לשון המשנה שכתבה "עריכת שפתים", ולא כתיב "הוצאת שפתיים" ונביא את דבריו בתוספת נופך.

יחזור עד שיהיו ערוכים בשפתי:

א. "ללמדנו כי לא די במה שיוציאם בפיו פעם או שתיים רק צריך שיחזור אותו פעמים רבות עד שתהיה ערוכה בפיו ובשפתיו, וכן מצינו במסכת כתובות בפרק נערה (דף ג.) דקאמר "תנא מניה ארבעין זמנין ודמי ליה כמאן דמנחא ליה בכיסתיה".

יערוך ויסדר כשלחן ערוך:

ב. עוד יש כאן רמז "שכאשר יחזור הדברים בעל פה לא יחזור אותם

במהירות ובלבול רק יערוך ויסדר כל חלקיו כל חלוקה וחלוקה במקומה וסדרה וכל דבר דבור על אופניו וזה לשון עריכה כשלחן ערוך לפניו.

אין ראוי לאדם שיישב בלחש:

ג. אפשר עוד "שרצה לרמוז את גודל ההתמדה בחזרת למודו ולזה לא אמר בהוצאה בפה כלישנא דקרא "למוציאיהם בפה" לפי שבפה יש חמשה מוצאות - הגרון החיך הלשון השיניים השפתים, וכאשר יחזור האדם בקול רם יורגשו לעין כל החמשה מוצאות שבפה על ידי חיתוך האותיות.

ולפי שפעמים ימצא האדם בין אנשים או במקום אשר לא יוכל לחזור בקול רם ומכל מקום אין ראוי שיהיה יושב בלחש כי רחושי מרחשן שפוותיה בלחש, ואף אם לא יוכר רק נענוע השפתים לבד כמו שנאמר בחנה "רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע", עם כל זה יהיו שפתיו נעות, ובהתמדה גדולה כזו בחזרת למודו יתקיים בידו".

והדברים ידועים שכן היה נוהג הגרי"ש אלישיב זצ"ל במשך כל שנותיו, רוב הזמן היה לומד לבדו אך הקפיד להוציא כל דיבור באופן ברור והיה מסביר זאת לעצמו ודומה הדבר שעוסק הוא בלימודו עם מספר אנשים, והרבה זכו לראות מראה נשגב זה מידי יום ויומו.

עתה נביא מקורות נוספים ועובדות מגדולי עולם לכל היסודות שנתבארו:

"כי היים הם למוציאיהם"

הגמרא במסכת עירובין (דף נג:) מספרת על ברוריה אשתו של רבי מאיר שראתה תלמיד אחד שהיה לומד בלחשה, "בטשה ביה" כלומר בעטה בו, אמרה ליה: לא כך כתוב (שמואל ב' כג, ה) "ערוכה בכל ושמורה", אם ערוכה ברמ"ח אברים שלך - משתמרת, ואם לאו - אינה משתמרת.

תנא: תלמיד אחד היה לרבי אליעזר שהיה שונה בלחש, לאחר שלש

קנין ג' ☞ "בעריכת שפתים" _____ מט

שנים שכח תלמודו. אמר ליה שמואל לרב יהודה: שיננא, פתח פומיך קרי, פתח פומיך תני, כי היכי דתתקיים בך ותוריך חיי. שנאמר (משלי ד, כב) "כי חיים הם למצאיהם ולכל בשרו מרפא", אל תקרי למצאיהם אלא למוציאיהם בפה".

מדייק הבן איש חי זצ"ל מדוע טורחת הגמרא לומר שאותו שונה בלחש היה תלמיד של רבי אליעזר בן יעקב, בהכרח, הסיק מכך הבן איש חי זצ"ל, שאין זאת אלא כדי להבליט את העובדה שהוא שכח את תלמודו למרות שהיה תלמידו של רבי אליעזר בן יעקב שמשנתו הייתה "קב ונקי" - שלמד בלשון קצר וצח וצורת לימוד זו מועילה לזיכרון ושומרת את התלמיד מן השכחה, אך מכיוון שלמד בלחשה לא הועיל לו כל זה ושכח תלמודו.

גודל החובה להוציא הלימוד בשפתי

ויש להביא מדבריו הנוראים של בעל שולחן ערוך הרב זצ"ל (הלכות תלמוד תורה פ"ב ה"ב):

"וכל אדם צריך ליזהר להוציא בשפתיו ולהשמיע לאזניו כל מה שלומד בין במקרא משנה ותלמוד אלא אם כן בשעת עיון להבין דבר מתוך דבר וכל מה שלומד בהרהור לבד ואפשר לו להוציא בשפתיו ואינו מוציא אינו יוצא בלימוד זה ידי חובת מצות ולמדתם אותם וכמ"ש לא ימוש ספר התורה הזה מפניך והגית בו וגו', וכמו בכל המצות התלויות בדבור שאינו יוצא בהן ידי חובתו בהרהור אלא אם כן שומע מפי המדבר שהשומע כעונה בפיו. אך אם מוציא בשפתיו אף על פי שאינו מבין אפילו פירוש המלות מפני שהוא עם הארץ הרי זה מקיים מצות ולמדתם ולפיכך כל עם הארץ מברך ברכת התורה בשחר לפני הפסוקים וכן כשעולה לספר תורה", עכ"ל.

**הרי מפורש בדבריו שאם אין מוציאים בפה לא יוצאים ידי חובת לימוד!
נורא!**

המשמיע קולו בלימודו - אינו משכח

עיין ברמב"ם (הלכות תלמוד תורה פ"ג ה"ב): "אין דברי תורה מתקיימין במי שמרפה עצמו עליהן, ולא באלו שלומדין מתוך עידון ומתוך אכילה ושתיה,

ג תורה דיליה

אלא במי שממית עצמו עליהן ומצער גופו תמיד ולא יתן שינה לעיניו ולעפעפיו תנומה, אמרו חכמים דרך רמז "זאת התורה אדם כי ימות באהל" אין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו באהלי החכמים, וכן אמר שלמה בחכמתו "התרפית ביום צרה צר כחכה", ועוד אמר "אף חכמתי עמדה לי" חכמה שלמדתי באף היא עמדה לי, אמרו חכמים: "ברית כרותה שכל היגע בתורתו בבית המדרש לא במהרה הוא משכח, וכל היגע בתלמודו בצנעה מחכים שנאמר ואת צנועים חכמה, וכל המשמיע קולו בשעת תלמודו תלמודו מתקיים בידו, אבל הקורא בלחש במהרה הוא שוכח".

מדבריו למדים אנו כי מי שרוצה לזכור את תלמודו עליו להקפיד להוציא בשפתיו ולהשמיע את קולו וכך מובטח לו שלא במהרה הוא משכח את תלמודו.

"הפה מרגיש בפגימת השכל"

הגאון רבי חיים מוולאז'ין זצ"ל בספרו רוח חיים (פ"א מ"א) כתב: "שהפה מרגיש בפגימת השכל כצפורן המרגשת בפגימת הסכין", כלומר כל פגם בהסבר מלמד על חסרון בהבנת המסביר, ולכן אם הלימוד ערוך היטב בשפתי הלומד מלמד הדבר על הבנה בריאה, וכך גם יותר קל לזכור את מה שלמד.

יש בנותן טעם להביא את מה שמספרים על רבינו הגרי"ז זצ"ל, פעם הרים בידו כוס שהיה מלא במים עד חציו, תוך כדי שביקש את בניו: הגדירו במדויק, מה הנכם רואים? אחד מהם השיב "אני רואה חצי כוס מים" אחר אמר "זה חצי כוס ריק" שוב חככו בדעתם ואמרו "מדובר בכוס חצי מלא וחצי ריק".

לשמע תשובותיהם נענה הגרי"ז זצ"ל ואמר "תדעו לכם שלגבי כוס מים אין שום נפקא מינה אם קוראים לו חצי כוס ריק או חצי כוס מלא, אבל ככל שהדבר נוגע לדברי תורה, יש להיזהר ולדייק בניסוח ההגדרה המדויקת.

שיהיו דברי תורה שגורים בפיו כאילו קורא בספר

התפארת ישראל זצ"ל פירש ענין זה של ב"עריכת שפתים", וכתב: "שיהיו

קנין ג' ☞ "בעריכת שפתים" _____ נא

שגורים בפיו כדברי הספר שלמד בו, כלומר: שצריך לחזור על לימודו בעל פה עד שיראה את דברי התורה בעיני רוחו וידמה למי שישמענו כאילו קורא מתוך הספר.

מסופר שפעם הגר"ח מוולאז'ין זצ"ל אמר על גדלותו בתורה של גדול אחד שהיה חי בזמנו זצ"ל: "שהיה נחשב לתלמיד חכם גם בימי התנאים והאמוראים, ועם כל זה גם אם היה חי אלף שנים לא היה מגיע לקרסולי רבינו הגר"א זצ"ל"!!!

תמהו תלמידיו איך יתכן? מה שייך יותר להוסיף בידיעת התורה מאותו גדול ששלט ללא מיצרים בכל התורה כולה?

ענה הגר"ח זצ"ל: עדיין חילוק רב ביניהם, אמת שאותו גדול יודע את כל התורה כולה בעל פה באותה רמת ידיעה שאדם פשוט יודע בעל פה את המזמור "אשרי יושבי ביתך", אבל הגאון מוילנא זצ"ל עצמו יודע כך את כל התורה בעל פה גם ישר וגם הפוך!!!

ידוע שכשרבינו הגר"ז זצ"ל היה מספר את הסיפור הזה לתלמידיו, היה שואל: איזו מעלה יש בכך, והיכן מצינו בחז"ל שעל האדם לדעת את התורה גם הפוך, ואם כן איזו מעלה יש בזה?

וביאר הגר"ז זצ"ל: הגאון מוילנא זצ"ל קיים את הפסוק (משלי ג, א) "וכתבם על לוח לבך" שנאמר על דברי התורה, כפשוטו, והיה זה כאילו כל התורה כולה חרוטה על לבו, ופשוט שכאשר אדם קורא מתוך הכתב אין ניכרים אצלו הבדלי קושי בין קריאה מהתחלה לסוף או מהסוף להתחלה, והיא היא המעלה העצומה של רבינו הגר"א זצ"ל, ודו"ק בעומק הדברים.

מעשה נפלא עם הגאון רבי יעקב יצחק רודרמן זצ"ל

מסופר על הגאון רבי יעקב יצחק רודרמן זצ"ל ראש ישיבת נר ישראל בבלטימור, בערוב ימיו התקצרה ראייתו עד שכמעט התעוור לחלוטין, וכשנה לפני פטירתו עבר ניתוח בעיניו, הניתוח הוכתר בעזה"ת בהצלחה.

נב _____ תורה דיליה

אך ראש הישיבה זצ"ל, זמן קצר אחר הניתוח, מתוך צימאוננו הגדול ללימוד התורה, פנה אל הרופא בבקשה שישחררו לביתו בתואנה כי מרגיש הוא כבר טוב וראייתו השתפרה, הרופא לא הסכים לקבל את בקשתו באומרו שעליו לנוח בבית החולים מספר ימים.

פנה אליו ראש הישיבה זצ"ל ואמר לו: "בוא ותבחן בעצמך כיצד ראייתי מצוינת, הבא נא גמרא ואקרא משם בעצמי דף שלם", הביאו לפניו גמרא אמר לו הרופא שהיה בר אוריין "כתובות דף פלוני", מיד התחיל ראש הישיבה לקרוא מילה במילה את כל הדף, כשסיים הרופא עדיין התעקש "איני יכול לשחרר אותך", כששאלו "מדוע? הרי קראתי לפניך דף שלם ממסכת כתובות בלי שום טעות", אזי גילה באוזניו הרופא ואמר לו "אכן קראת את הדף ממסכת כתובות היטב אך כרך הגמרא שהובא לפניך היה מסכת קידושין!!!"

זוהי דוגמא חיה לדברי התפארת ישראל זצ"ל שהלימוד יהיה שגור בפי הלומד כאילו קורא מתוך הספר.

חשיבות החזרה

פירוש נוסף שהובא מדברי המדרש שמואל בענין "עריכת שפתים": "כל מה שלומד צריך שיחזור עליו תמיד ויוציא הדברים בשפתיו".

ונרחיב מעט את הדיבור ונביא מספר מקורות לגודל החשיבות של השינון והחזרה על הלימוד.

"בין עובד אלוקים לאשר לא עבדו"

איתא במסכת חגיגה (דף ט:): "אמר ליה בר הי הי להלל: מאי דכתיב: (מלאכי ג, יח) "ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עובד אלהים לאשר לא עבדו", היינו צדיק היינו עובד אלהים, היינו רשע היינו אשר לא עבדו! - אמר ליה: עבדו ולא עבדו - תרוייהו צדיקי גמורי נינהו. ואינו דומה שונה פרקו מאה פעמים לשונה פרקו מאה ואחד. - אמר ליה: ומשום חד זימנא

קנין ג' ☞ "בעריכת שפתים" _____ נג

קרי ליה לא עבדו? אמר ליה: אין, צא ולמד משוק של חמרין: עשרה פרסי - בזוזא, חד עשר פרסי - בתרי זוזי".

מהנהגת הגר"א מוילנא זצ"ל

ובכתר ראש (אות נ"ז) מסופר שכאשר בא הגאון רבי חיים מוולאז'ין זצ"ל לפני רבו הגר"א זצ"ל היה כבן י"ט שנה והיה אז בתוקף חריפותו, ואמר להגר"א זצ"ל שחזר על סדר מועד י"ד פעמים אך עדיין אין הדברים מחוורים ומחודדים בפיו, תמה עליו הגר"א זצ"ל: "לאחר חזרה של י"ד פעמים הינך רוצה לדעת"? שאלו הגר"ח זצ"ל כמה פעמים יש לחזור בכדי לדעת? ענה לו: "אין לדבר זה שיעור כלל וכל ימך בעמוד וחזור קאי".

ובאמת ידוע שהגר"א זצ"ל כשהיו באים לפניו וביקשוהו להיות תלמידו ורצה לידע אם ראויים לכך, נהג להכניסם לתוך חדר סגור עם גמרא אחת, והורה להם לחזור פעמים רבות על סוגיא אחת, אם נוכח היה, אפילו לאחר מאות פעמים, שהם התעייפו מהחזרה הממושכת וביקשו ללמוד נושא אחר, היה הגר"א זצ"ל מסרב לקבלם כתלמידים משום שאינם ראויים, רק מי שחזר וחזר ללא הרף זכה להיות תלמידו.

פעם הגיע אדם אל ראש ישיבת וולאז'ין הגאון רבי רפאל שפירא זצ"ל ואמר לו שהוא שבור מאד, כי כבר חזר ט"ו פעם על מסכת אחת ועדיין אינו בקי בה, לשמע דבריו חיך ראש הישיבה זצ"ל ואמר לו: "ט"ו פעמים זה עוד נקרא לימוד אצלי, ורק אחר כך מתחילים החזרות ואם כן עוד לא התחלתם לחזור על המסכת, ואיך רוצים אתם להיות בקיאים בה"!!

"סגולה לזיכרון"

בספר פניני רבינו הקה"י (ח"א עמוד נז) הביא הגרמ"מ שולזינגר זצ"ל עובדה מעניינת על מרן הסטייפלר זצ"ל וכך כתב: "היינו שני בחורים צעירים בישיבת סלבודקה. יום אחד ראינו בספר אחד "סגולה לזכרון": לקחת כמה מינים של אוכלים ולכתוש ולערב עם דבש וכו' ולאכול מזה שלוש פעמים ביום, ואז "לא ישכח אף פעם מה שלומד", כך כתוב שם. ונאמר איש אל

נד _____ תורה דיליה

רעהו: נלכה נא אל רבינו איש האלקים ונשאל את פיו מה חוות דעת קדשו על זה...

והלכנו לכבוד רבינו זצוק"ל, והראינו לו את הנ"ל, ותוך כדי קריאה אמר כך (כמדבר לעצמו):

"כל המינים הכתובים כאן, אינם מאכלות אסורות ח"ו, זה הכל דברים כשרים, אמנם צריך ללמוד היטב ב"משנה ברורה" בדיני ברכות הנהנין איזה ברכה לברך על זה, אם יש כאן עיקר וטפל וכו' וכו', וגם צריך להשיג הפריש מהכל תרומות ומעשרות, שלא יהיה שום חשש טבל ח"ו".

ואחר כך אמר לנו בחיוכו הפיקחי המלבב הבלתי נשכח: "מה יכול להזיק קצת קינמון וזנגביל וכו' ודבש? זה לא מזיק, ואולי גם קצת מזכך את השכל, אולי, אבל כל הסגולות לזכור את הלימוד לא יועילו בלי העצה הראשית: לחזור, ולחזור, ולחזור על מה שלומדים, הרבה פעמים, וכמה שחוזרים יותר, זוכרים יותר... וצריך סייעתא דשמיא, כמו שאמרו (מס' מגילה דף 91:): לאוקמי גירסא (שלא תשתכח ממנו - רש"י זצ"ל) סייעתא מן שמיא היא"...

הנהגתם של גדולי ישראל

ועל דרך זו נהגו כל גדולי התורה בכל הדורות חזרו וחזרו בלי שום סימני עייפות.

איתא בהקדמת הספר דעת תורה של הגאון המהרש"ם זצ"ל שבמשך שנתיים חזר ארבע מאות פעמים על כל ארבע חלקי שולחן ערוך.

הגאון רבי יחזקאל אברמסקי זצ"ל אמר פעם בזקנותו: צריך כל אדם לדעת שבעל זיכרון זוכר שבוע את מה שלמד, בעל זיכרון טוב זוכר למשך חודש, בעל זיכרון מצוין זוכר את לימודו שנה, ובעל זיכרון נדיר זוכר עד כמה שנים, יחידי סגולה זוכרים שלושים שנה, אבל לאחר שעברו שלושים שנה כולם שוכחים! ורק מי שחוזר וחוזר זוכר את לימודו.

כשזכיתי לשבת ליד הגאון רבי אליהו לבין שליט"א בישיבת לייקוואוד

קנין ג' ☞ "בעריכת שפתים" _____ נה

ראיתי הלכה למעשה מה פירושה של חזרה, הוא עסק בהלכות נטילת ידיים וחזר על לימודו עוד ועוד ללא סימני לאות, ובכל פעם שחזר היה נראה למתבונן מהצד כאילו מדובר בפעם הראשונה שרואה את ההלכה הזו.

החזרה מסייעת ללומד בכמה ענינים

ברצוננו להרחיב מעט את היריעה ולהקדיש דברים על גודל ההכרח לחזור ולשנן את תלמודו, ונמצא כי יש בזה תועלת ללומד בכמה וכמה ענינים:

א. החוזר מראה בכך את אהבת התורה שיש בלבו ועד כמה היא חביבה אצלו עד שניכר בו שהוא בבחינת עבד ה' בלימוד תורתו.

ב. הדבר גורם שיזכור את לימודו ולא ישכח במהרה.

ג. המשנן את לימודו שוב ושוב יגיע להבנה בהירה יותר, ויזכה בכך לחדש חידושי תורה בדרך האמת.

עתה נביא מקורות מדברי חז"ל ומהנהגותיהם של גדולי ישראל לכל מה שהזכרנו:

א. אהבת התורה

נראה לומר שההגדרה של תלמיד חכם לדעת רש"י זצ"ל היא: מי שרגיל לחזור על תלמודו תמיד.

שהרי כך איתא בגמרא במסכת ברכות (דף ט:): "אמר רבי יהושע בן לוי: אף על פי שקרא אדם קריאת שמע בבית הכנסת, מצוה לקרותו על מטתו. אמר רבי יוסי: מאי קרא (תהלים ד, ה) "רגזו ואל תחטאו אמרו בלבבכם על משכבכם ודמו סלה". אמר רב נחמן: אם תלמיד חכם הוא אין צריך". ופרש"י זצ"ל: ואם תלמיד חכם הוא - "שרגיל במשנתו לחזור על גרסתו תמיד" דיו בכך.

מהו החילוק בין מי שלומד ק' פעמים למי שלומד ק"א פעמים...

כבר הבאנו לעיל מה דאיתא במסכת חגיגה (דף ט:): שהפסוק (מלאכי ג, יח)

"ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עובד אלהים לאשר לא עבדו", נאמר על כך שאינו דומה שונה פרקו מאה פעמים לשונה פרקו מאה ואחד. והדברים צריכים ביאור וכי משום פעם אחת של חזרה נוספת יש הבדל כה גדול ותהומי?

וביאר בזה בספר משנת רבי אהרן (ח"א עמ' סח): שבודאי הדברים נאמרו גם כאשר זה ששונה פרקו מאה פעמים אינו מבטל מזמנו כלום, ובאותו הזמן שהאחר חוזר בפעם המאה ואחת, הוא - בעל ה"מאה פעם" - לומד ענין חדש, דאי לאו הכי, אלא שמתבטל מעט, הרי ההבדל הוא בין הלומד תמיד לבין מבטל זמן מה, ולא בין מאה למאה ואחד, ואף על פי כן נקרא הוא שלא עבדו לעומת חברו.

אלא הענין הוא: ההבדל ביניהם נעוץ בגודל אהבת התורה שלהם, שהרי קשה להיות שונה... משום שנקל לאדם ללמוד דבר חדש, שהרי אף אם חסר לו באהבת תורה, יתנחם הוא באהבת החידוש, אבל דבר שכבר למד ויודע אותו אפילו ידיעה במקצת, קשה עליו לעסוק בו, ורק מצד אהבת התורה נקל לשנות שוב ושוב כאמור (משלי ה, יט): "באהבתה תשגה תמיד", ולהיות שונה אחרי חזרת ק' פעמים, הרי נחוץ לזה אהבת התורה במדה נפרזת, וזוהי מעלת שונה פרקו ק"א פעמים, עד שהשני, בעל המאה פעמים הרי הוא בבחינת סוג אחר נגדו, וכאילו לא עבדו.

וכן כותב רבינו החפץ חיים זצ"ל בספרו תורת הבית (פרק ו'), וז"ל: "ובאמת האיש שנותן לבו תמיד לחזור על לימודו, לבד שבזה מצליח ומשתמר תורתו, ניכר בזה חביבותו לתורה, וכל מי שנותן לחזור תלמודו יותר, הוא מראה יותר חביבותו לתורה".

ולפי יסוד זה מובן המעשה שהבאנו על הגר"א זצ"ל, שהמבחן האמיתי כדי להתקבל אצלו לא היה תלוי בידיעות רחבות או בלומדות ועמקות, אלא בכך שיכולים לחזור על דבר אחד מאות פעמים בלי להתעייף כי זה מראה על אהבת התורה של התלמיד...

"אדם לעמל פה נברא - לחזור על תלמודו"

ובאמת שמי שחוזר על לימודו לא רק שהוא נחשב לאוהב ה' אלא

קנין ג' ג' "בעריכת שפתים" _____ נז

מקיים הוא חיוב גמור כי לכך נוצר האדם, הרי כך כתוב מפורש בגמרא במסכת סנהדרין (דף צט:):

"אמר רבי אלעזר: כל אדם לעמל נברא, שנאמר (איוב ה, ז) "כי אדם לעמל יולד", איני יודע אם לעמל פה נברא אם לעמל מלאכה נברא, כשהוא אומר כי "אכף עליו פיהו" - הוי אומר לעמל פה נברא. ועדיין איני יודע אם לעמל תורה אם לעמל שיחה, כשהוא אומר (יהושע א, ח) "לא ימוש ספר התורה הזה מפידך" - הוי אומר לעמל תורה נברא".

וכתב המהרש"א זצ"ל (חידושי אגדות שם ד"ה לעמל פה נברא): והיינו עמל פה שטורח ולומד "וחוזר עליה בכל יום".

מי שלא חוזר על תלמודו "דבר ה' בזה"

עוד איתא שם (סנהדרין דף צט:): "תניא, היה רבי מאיר אומר: הלומד תורה ואינו מלמדה - זה הוא דבר ה' בזה. רבי נתן אומר: כל מי שאינו משגיח על המשנה. רבי נהוראי אומר: כל שאפשר לעסוק בתורה ואינו עוסק.

וכתב המהרש"א זצ"ל (שם): "כי דבר ה' בזה" זה הלומד תורה ואינו מלמדה. דלומד אפשר בשמיעה, אבל מלמדה לאחרים אי אפשר אלא בדבור דבר ה' וזה שאינה מלמדה הרי זה מבזה דבר ה'. ושומר "שאינו משגיח על המשנה" היינו נמי שאינו חוזר על משנתו בדבור".

וכך כותב המהר"ל זצ"ל בדרך חיים (פ"ו מ"ז): "וכן במה שאין אחד חוזר על למודו, ולמודו היום כפי שעורו ולמחר משתכח ממנו, גם זה בכלל את דבר ד' בזה כדמוכח שם דקאמר שם בהך ברייתא: "את דבר ד' בזה" רבי יהושע בן קרחה אומר: כל הלומד ואינו חוזר עליה דומה לאדם שזורע ואינו קוצר. רבי יהושע אומר: כל הלומד תורה ומשכחה דומה לאשה שיולדת וקוברת. רבי עקיבא אומר: זמר בכל יום זמר בכל יום, אמר רבי יצחק: מאי קרא (משלי טז, כו) "נפש עמל עמלה לו" הוא עמל במקום הזה ותורתו עומלת במקום אחר, אמר רבי אלעזר: אדם לעמל נברא שנאמר "אדם לעמל יולד", כמו שבארנו בפרק רבי אומר אצל אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך.

ואם לאו שבאו אלו התנאים לפרש קרא של "את דבר ה' בזה" כמו התנאים האחרים שלפני זה, מה ענין זה לכאן שאמר כל הלומד תורה ואינו חוזר עליה דומה לאדם וכו', אלא כי בא לומר כי זה נקרא דבר ה' בזה מי שלומד תורה ואינו חוזר עליה, שדומה לזורע ואינו קוצר. ואין לך בזיון יותר ממי שזורע ומניח אותו לעופות השמים לאכול, הנה אין ספק שהוא מבזה את הזרע, כי אחר שזרעו מניחו לאכול לעוף השמים. וכך הוא מי ששנה ואין חוזר על תלמודו, הוא מבזה את התורה".

ב. החוזר אינו משכח את תלמודו

עתה נוסיף דברים בענין השני שהזכרנו והוא: שריבוי החזרות מסייע בכדי לזכור את הלימוד ולא לשכוח אותו.

כתב הרמב"ן זצ"ל באיגרת לבנו: "כל הקדוש מחבירו חרב מחבירו", וביאר הגאון רבי פנחס שיינברג זצ"ל שהדברים אמורים גם על חזרת הלימוד, שהרי רואים בחוש שיש הלומדים שנים רבות אך כשמתבוננים בהישגיהם מבחינים שהם ריקים מכל מה שלמדו ואינם זוכרים כמעט מאומה, והסיבה לכך משום שלא חזרו כראוי, ואכן היצר הרע משקיע מאמץ גדול בכדי להרפות את ידי העוסקים בנושא.

"כמאן דמנח בכיסיה"

איתא במסכת מגילה (דף טז): "אמר ליה: לא שמיע ליה למר הא דאמר רבא: סעודת פורים שאכלה בלילה לא יצא ידי חובתו. אמר ליה: אמר רבא הכי? אמר ליה: אין. תנא מיניה ארבעין זימנין, ודמי ליה כמאן דמנח בכיסיה".

גדולי האחרונים (הגר"א זצ"ל, החתם סופר זצ"ל, המהר"ם שי"ף זצ"ל, הרמח"ל זצ"ל ועוד) מדייקים: מדוע נקטה הגמרא הלשון "כמו שמונח בכיסו", הרי הש"ס רגיל יותר בלשון "כמו שמונח בקופסא" וכדומה?

והתירוץ הוא על פי מה דאיתא במסכת בבא קמא (דף קיח:): "אמר רבי יצחק: אדם עשוי למשמש בכיסו בכל שעה", כלומר, אדם שיש לו כסף בכיסו הוא מפחד כל רגע ורגע שמא נפל ממנו ולא אדעתיה ולכן ממשמש

קנין ג' ﴿﴾ "בעריכת שפתים" _____ נט

בכיסו בכל רגע להיות בטוח שהכסף עדיין שם, כך הם הדברים גם לגבי הלימוד שאפילו אחרי חזרה של מ' פעמים שכבר קנה את לימודו, אין זה אלא כמונח בכיס ובכל זאת צריך לחזור ולשנן תמיד כמעט בכיס שעשוי אדם למשמש בכיסו בכל שעה, שאם לא כן יכול הוא לאבדם ולא אדעתיה...

ומה רבו דברי חז"ל העוסקים בענין ונביא את חלקם:

"נפש רמיה תרעב"

שלמה המלך ע"ה אומר בחכמתו (משלי יט, טו): "עצלה תפיל תרדמה ונפש רמיה תרעב". מבאר הגאון מוילנא זצ"ל את סוף הפסוק: "ונפש רמיה": "מי שלומד הרבה ואינו חוזר תמיד ורוצה לאסוף הרבה, "ירעב" שלא ישאר בידו כלום".

יש מאמר חז"ל מפורסם במסכת קידושין (דף ל): "תנו רבנן: ושננתם - שיהו דברי תורה מחודדים בפיק, שאם ישאל לך אדם דבר - אל תגמגם ותאמר לו, אלא אמור לו מיד, שנאמר: (משלי ז, ד) אמור לחכמה אחותי את", ופרש"י זצ"ל: יהו מחודדין בפיק - "חוזר עליהם ובדוק בעומקם שאם ישאלך אדם לא תצטרך לגמגם אלא שתוכל לומר מיד".

"אשרי אדם מפחד תמיד"

איתא במסכת ברכות (דף ס): "ההוא תלמידא דהוה קא אזיל בתריה דרבי ישמעאל ברבי יוסי בשוקא דציון. חזייה דקא מפחיד, אמר ליה: חטאה את דכתיב (ישעיהו לג, יד) "פחדו בציון חטאים". אמר ליה: והכתיב (משלי כח, יד) "אשרי אדם מפחד תמיד"! - אמר ליה: ההוא בדברי תורה כתיב". ופרש"י זצ"ל: "אשרי אדם מפחד תמיד - שמא תשתכח ממנו, שמתוך כך הוא מחזר לשנותם תמיד".

כעין זה איתא במסכת תענית (דף ז): "אמר רבי אושעיא: למה נמשלו דברי תורה לשלשה משקין הללו: במים, וביין, ובחלב. לומר לך: מה שלשה משקין הללו אין מתקיימין אלא בפחות שבכלים, אף דברי תורה אין

ס _____ תורה דיליה

מתקיימין אלא במי שדעתו שפלה. דבר אחר מה שלשה משקין הללו אין נפסלין אלא בהיסח הדעת אף דברי תורה אין משתכחין אלא בהיסח הדעת". ופירש רש"י זצ"ל: בהיסח הדעת: "אם אינו מחזירם תמיד".

עוד לימדונו חז"ל במסכת עירובין (דף נד.): "אמר רבי אלעזר: מאי דכתיב (משלי א, ט) "וענקים לגרתיך" - אם משים אדם עצמו כענק זה שרף על הצואר, ונראה ואינו נראה - תלמודו מתקיים בידו. ואם לאו - אין תלמודו מתקיים בידו".

וביאר רש"י זצ"ל: "ונראה ואינו נראה" - "כשמגביה צוארו נראה מתחת זקנו, ורוב פעמים שסנטרו זקנו מכסין אותו, כך, אם תלמיד חכם הוא אינו רודף לצאת ולבא בשוק, אלא יושב ומחזר על תלמודו, מתקיים בידו".

אפשר לשכוח בשנתיים את כל מה שלומדים במשך עשרים שנה!!!

עוד איתא באבות דרבי נתן (פרק כ"ד ס"ו): "הוא היה אומר: יכול אדם ללמוד תורה בעשרים שנה ולשכח בשתי שנים! כיצד, ישב ששה חדשים ואין חוזר לאחוריו, נמצא אומר על טמא טהור ועל טהור טמא. י"ב חדש ואין חוזר לאחוריו, נמצא מחליף חכמים זה בזה. י"ח חדשים ולא חזר לאחוריו, נמצא משכח ראשי מסכתותיו. כ"ד חדשים ואין חוזר לאחוריו, נמצא משכח ראשי פרקים. ומתוך שאמר על טמא טהור ועל טהור טמא ומחליף חכם וחכם ומשכח ראשי מסכתותיו וראשי פרקיו סוף שיושב ודומם".

הרי שאדם שאינו חוזר על לימודו מסוגל לשכוח בשנתיים את כל מה שעמל ללמוד בעשרים שנה!!!

וכתב בספר יסוד ושורש העבודה (שער ו' פרק ג') שעיקר ענין לימוד לשמה הוא על ידי חזרה על לימודו בתמידות, ואין תקנה לשכחה אלא בחזרת לימודו בתמידות, ואף שעל ידי כך ימעט מלימודו החדש.

אף החוזר יזהר שלא יסיח דעתו

ודברים דומים גם בספר אורחות צדיקים (שער התורה) וז"ל: "וצריך הלומד

קנין ג' ☞ "בעריכת שפתים" _____ סא

להיות זריז וזהיר ללמוד, כי מלאכת התורה אינה דומה לשאר מלאכות. כי אם הלומד שאר מלאכות אפילו יבטל ממנה כמה שנים, לא ישכחנה. אבל כשלומד תורה ואינו חוזר - מיד שוכח. ואפילו אם יחזור מאה פעמים, אם יסיח דעתו ממנה - ישכח הכל.

והדין נותן, כי כל המלאכות אינן צריכות לב כי אם כשלומד המלאכה בתחילה, אבל בעשייתן אינן צריכות לב, אך עושה מלאכתו וחושב הנה והנה - אבל הלימוד אינו כן, כי כל פעם ופעם צריך לבו לכויין שמועתו, ולא לחשוב בשום דבר אחר כי אם בשמועתו. לכן מי שיפנה לבו לבטלה, מיד הוא שוכח מה שטרח כל ימיו."

"לא פסק מעל שולחנם צנון וחזרת"

רבינו החתם סופר זצ"ל כתב בדרך צחות (דרשות ח"ב עמ' תה) לפרש דברי הגמרא בברכות (דף נז:): "והכתיב (בראשית כה, כג) "ויאמר ה' לה שני גוים בבטןך", אל תקרי גוים אלא גיים, ואמר רב יהודה אמר רב: אלו אנטונינוס ורבי, שלא פסק משלחנם לא צנון ולא חזרת ולא קשואין, לא בימות החמה ולא בימות הגשמים!" וביאר החתם סופר זצ"ל שצנון מרמז לחריפות בתורה, וחזרת מרמז לחזרה ושינון תלמודו...

ג. על ידי חזרה משיג דרגות בתורה

והעניין השלישי שהזכרנו הוא שעל ידי ריבוי החזרות נפתחים לו ללומד שערים חדשים בהבנת דברי התורה ואף זוכה לחדש חידושי תורה על דרך האמת וכמו שנבאר בס"ד.

ולהבין עומקם של דברים נקדים שאלה. מדוע ברא הקב"ה את השכחה אצל האדם ונמצא שתדיר צריך לחזור הוא על לימודו, מוטב היה לו אם היה לומד פעם אחת ועל ידי זה היה זוכר הכל?

תשובה לשאלה זו כתובה בספר דרך עץ חיים - להרמח"ל זצ"ל - בהסברו למה נמשלה התורה לאש ונעתיק דבריו:

"והוא דבר החכם (משלי ו, כג): "ותורה אור" - אור ממש, ולא חכמה לבד,

ולא שמראה אור בדרך דמיון, אלא אור ממש, כי זו מציאותה למעלה, ובהיכנסה בנשמה יכנס אור בה, כאשר יכנס ניצוץ השמש באחד הבתים. ואף גם זאת, הנה בדקדוק גדול נמשלה לאש ובהשוואה מדוקדקת, כי כאשר תראה הגחלת שאינה מלובה, השלהבת היא בתוכה כמוסה וסגורה, אשר בהפיח בה אז תתפשט ותתלהב ותצא מתרחבת והולכת, ובשלהבת ההיא נראים כמה מיני גוונים, מה שלא נראה בתחילה בגחלת, והכל מן הגחלת יוצא.

כן התורה הזאת אשר לפנינו, כי כל מלותיה ואותיותיה כמו גחלת הן, אשר בהצית אותן כן כאשר הן, לא יראו כי אם גחלים וגם כמעט עמומות. ומי שישתדל לעסוק בה, אז תתלהב מכל אות שלהבת גדולה, ממולאה בכמה גוונים - הן הידיעות העומדות צפונות בתוך האות ההיא. וכבר פירשו זה בספר הזוהר על אל"ף ב"ת. ואין הדבר משל, אלא עצמי כפשוטו ממש, כי כל האותיות שאנו רואים בתורה כולן מורות על עשרים ושנים אורות הנמצאים למעלה, והאורות ההם העליונים מזהירים על האותיות, ומכאן נמשכה קדושת התורה, קדושת ספר התורה, ותפילין, ומזוזות, וכל כתבי הקודש. ולפי הקדושה שבה נכתבים - כך תגדל ההשראה וההארה של האורות ההם על אותיותיהם. ולכך ספר התורה שיש בו פיסול אחד נפסל כולו, כי אין ההארה עומדת עליו כראוי, שתימשך ממנו הקדושה לעם בכח הקריאה בו, עכל"ק.

הרי קמן שעל ידי החזרה שמהפך בה עוד ועוד מתגלים ללומד סודות תורה ואורות חדשים שלא היו נראים קודם כן.

וכעין זה יש בספר כתר ראש על הנהגות הגר"ח מוולאז'ין זצ"ל (סימן נו) שכאשר האדם מרבה לחזור מתבאר לו על ידי זה טעמים ופירושים חדשים שנתחדשו, וזה נקרא "חדושי תורה".

"אם אתה שומע בישן תשמע בחדש"

ובמסכת סוכה (דף מו:): ואמר רבי זירא ואיתימא רבי חנינא בר פפא בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם. מדת בשר ודם כלי ריקן מחזיק

קנין ג' ג' "בעריכת שפתים" _____ סג

מלא אינו מחזיק אבל מדת הקדוש ברוך הוא: מלא מחזיק, ריקן אינו מחזיק, שנאמר (דברים כח, א) "והיה אם שמוע תשמע", אם שמוע - תשמע, ואם לאו - לא תשמע. דבר אחר: אם שמוע בישיב - תשמע בחדש, (דברים ל, יז) "ואם יפנה לבבך" - שוב לא תשמע.

ופירש רש"י זצ"ל: "דבר אחר אם אתה שומע בישיב - מחזור על תלמודך ששמעת. תשמע בחדש - תתחכם בו להבינ דברים חדשים מתוך דברים ישנים. ואם יפנה לבבך - להתייאש על מה שלמדת כבר, מלחזור עליו. שוב לא תשמע - משתפנה לבך לבטלה שוב אין משמיעין אותך, דהכי כתיב (דברים ל, יז) אם יפנה לבבך ולא תשמע".

על ידי רוב החזרה מבינים כהוגן

ובמדרש רבה (בראשית פרשה צח י): "חכלילי עינים - רבי עזריה ורבי יונתן בן חגי ורבי יצחק ברבי מריון ואמרין לה בשם רבי יוסי בר חנינא: רובן של סנהדרין משל יהודה היו, ומה טעמיה חכלילי עינים מיין וגו', שהן יושבין וסודרין דברי תורה בשינים עד שהן מוציאין אותן נקיים כחלב.

וביאר בעץ יוסף (על אתר): "שמחזירים על שמועתן עד שהיא סדורה בפיהם, ועל ידי כן מוציאין אותם נקיים כחלב, כי על ידי רוב החזרה עליהם מבינים כהוגן, כי אין מדרש בלא חידוש".

"הפוך בה והפוך בה"

במשנה במסכת אבות (פ"ה מכ"ב): "בן בג בג אומר: הפוך בה והפוך בה דכולה בה ובה תחזי וסיב ובלה בה ומינה לא תזוע שאין לך מדה טובה הימנה".

וכתב על זה המאירי זצ"ל (אבות פ"ה משנה כה): "בן בג בג אומר: הפוך בה וכו', הזהירו שלא יספיק לו בתורה הקריאה הגסה לבד אלא שיהא הופך ומהפך בה כלומר כמה פעמים שאם יעשה כן הוא מוצאו בה כל מה שמפקפק בלבו עליו והוא ענין דכולא בה. וכן הזהירו שלא יבטח בזכרונותו וידיעתו אלא יחזור בה תמיד ויזקין עמה ויבלה נפשו עליה ולא יסיר ממנה כענין אומרם (חגיגה דף ט:): אינו דומה שונה פרקו מאה פעמים למי ששונה

סד _____ תורה דיליה

מאה ואחת וזהו ענין וסיב ובלה בה ומינה לא תזוע שאין לך מדה טובה הימנה".

והמאירי זצ"ל במסכת ב"ב (דף קמו.) כתב עוד: "לעולם יהא אדם זריז ללמוד ולא יהא לבו בטוח על מה שלמד, שכל עוד שהוא חוזר ללמוד חדודו מתחזק ומתחדשים לו הרבה דברים!"

הצלחה בתורה - רק על ידי הזרה

כתב השל"ה הקדוש: הראשונים לא זכו למדרגתם על ידי חריפות ועמקות, רק על ידי ריבוי החזרות.

וכן ידוע בשם המהר"ם שי"ק זצ"ל, ששום אדם במשך הדורות לא זכה להיות תלמיד חכם וגדול בישראל מתוך לימודו גרידא, אלא הכל רק מתוך ריבוי החזרה.

ובספר הזכרון לבעל הפחד יצחק זצ"ל (עמ' יד) הביא מה שאמר הגאון רבי יצחק הוטנר זצ"ל: שאדם אינו נעשה גדול מלימוד רק מחזרה, אדם שאין לו סבלנות לחזרה לא יכול להיות ממנו שום דבר!

המהר"ל זצ"ל (בדרשות על התורה) כותב: "הכל הוא חזרת הלימוד, והיפוכו הוא סילוק התורה, ועוד יש בזה דבר חכמה שכשהוא חוזר על תלמודו הוא מתחכם ונעשה חריף, ואילו היו משגיחים בני אדם בזה ירוצו ולא יגעו ילכו ולא ייעפו לרצות אחר חזרת תלמודם יותר ויותר".

החזון איש זצ"ל כותב באגרת (ח"א ב'): "עמל התורה וכל הסגולות שנאמרו עליה היינו על מה שחוזר על לימודו הרבה פעמים, ואחרי שחוזרים הרבה אז נפתח שער חדש אשר השכל מתענג ללא קץ".

על ידי החזרה מתפתח הכשרון

ומרן הסטייפלר זצ"ל (קריינא דאגרתא ח"א ו) כותב: "כל עיקר ההצלחה היא בחזרה, ועל ידי ריבוי החזרה מתפתח הכשרון".

וכעין זה מובא בספר דרכי החיים של הגאון רבי יהודה מיכל ליפקוביץ

קנין ג' ג' "בעריכת שפתים" _____ סה

זצ"ל: "כשאדם לומד וחוזר, הרבה פעמים חושבים שהחזרה גורמת שיזכור, אמנם זה נכון, אבל חוץ ממה שמועיל לזכרון, על ידי החזרה מתפתח חוש הזכרון".

בשולי הדברים נוסף את דברי מרן הסטייפלר זצ"ל (קריינא דאיגרתא): שמי שרוצה לסגף עצמו יחזור הרבה על לימודו, וזה תורה לשמה ממש.

מהנהגת הגדולים

לסיום נביא כמה עובדות בענין נשגב זה וכך נוכל להיווכח כיצד גדולי התורה בכל הדורות היו חוזרים על לימודם תמידים כסדרם.

סדר מיוחד לחזרה

הגמרא במסכת ברכות (דף לח:): מספרת: "רבי חייא בר אבא כל תלתין יומין מהדר תלמודיה קמיה דרבי יוחנן רביה..."

ובתוספות (שם ד"ה כל תלתין יומין) כתב: "לאו דוקא כל תלמודו אלא כל מה שהיה לומד בשלשים יום היה חוזר הכל לפניו ביום שלשים ואחד".

במדרש רבה (שמות פמ"ז ה) איתא שמשה רבינו ע"ה היה לומד מהקב"ה תורה ביום והיה חוזר עליה בינו לבין עצמו בלילה. ובמתנות כהונה הוסיף שהיה חוזר עליה עד שהיה פשוט ורגיל בפיו.

וכן איתא במנהגי החתם סופר זצ"ל שמנהגו היה לחזור בליל שבת על כל מה שלמד באותה שבוע.

יש לחזור פעמים רבות אין ספור

בספר פאת השלחן מביא שהגר"א מוילנא זצ"ל היה חוזר כל פרק ומסכת מאות ואלפי פעמים, ונכדו כותב שהיה הגר"א זצ"ל חוזר מאה דפים בכל יום.

עוד הביא שפעמים בלילות הארוכים של טבת היה חוזר במשך כל הלילה על "משנה אחת" מסדר טהרות.

הגאון רעק"א זצ"ל נהג לחזור מאה דפי גמרא בכל יום.

עובדה ידועה על רבינו השאגת אריה זצ"ל, פעם אחת מיני רבות ערך הוא סיום על כל הש"ס, הסובבים הרגישו כי שמחתו באותה עת הייתה מיוחדת במינה, כששאלוהו לשמחה מה זו עושה, הפטיר ואמר זוהי הפעם ה-1000 שזכיתי לסיים את הש"ס!!!

החזרות של הגאון רבי משה פיינשטיין זצ"ל

מסופר על הגאון רבי משה פיינשטיין זצ"ל, פעם באמצע שיעורו הזכיר בדבריו פסק של המגן אברהם וציין שמקומו בס"ק טו, תלמיד משומעי לקחו העיר שהמג"א נמצא בס"ק טז, רבי משה זצ"ל עצר את אמירת השיעור וביקש שיגישו לידיו את השולחן ערוך בכדי לבדוק בפנים הדברים, ואכן נוכחו כולם לראות שהגאון רבי משה זצ"ל צדק בנוגע למיקומו של המג"א.

כשהשיעור תם שאלוהו תלמידיו מה הדחיפות הגדולה להפסיק משיעורו, ענה להם רבי משה זצ"ל: "חזרתי על המגן אברהם 750 פעם, ולכן כשאני כותב את תשובותיי אני כותב על סמך הזיכרון ואינני פותח את הספר, זוהי הסיבה שכה חשוב היה לי לבדוק את מיקומו של המג"א, כי אם הדברים החלו לישמט מזכרוני כבר לא אסתמך עליו יותר".

עובדה ידועה על מרן גאון הדור הגר"ח קנייבסקי שליט"א שישב ושינן את כל מסכת בבא בתרא שהיא הגדולה בש"ס תוך יום אחד בלבד, באומרו שרוצה הוא לראות אם יכול הוא לגמרה ביום אחד!

חזר על מסכת ביצה וראש השנה למעלה מארבעת אלפים פעם!

בבית העלמין הר המנוחות בירושלים קיימת מצבה בסמוך למנוחות של האדמו"ר ר"א מבעלז זי"ע, ונחרת עליה בזה הלשון: "פה נטמן הרה"ח ר' אליעזר יוסף בהרה"ח ר' יצחק הלוי לברברג זצ"ל, הרביץ תורה ברבים ולמד וחזר בעל פה למעלה מארבעת אלפים פעם מסכת ביצה וראש השנה".

קנין ג' ☞ "בעריכת שפתים" _____ סז

ובשולי המצבה כתוב: "ובצוואתו כתב: אולי כדאי לחרות זאת על המצבה כדי שאולי גם הקורא יקבל עליו לעשות כך".

מאחורי הדברים טמון סיפור מעניין, הרב הנ"ל זצ"ל היה צריך לעבור ניתוח עינים, הרופא הזהירו שבעקבות הניתוח עלול הוא לאבד את מאורות עיניו רח"ל, שאלו הרב לכמה זמן אפשר לדחות את עריכת הניתוח, והרופא אמר לו עד ששה חדשים, מיד הלך לבית המדרש וישב ולמד יומם ולילה את שתי המסכתות ביצה וראש השנה, לאחר ששה חדשים נערך לו הניתוח כמתוכנן ובעזה"ת מאור עיניו שב אליו, אחר כך הסביר למקורביו שעשה זאת שבמידה וח"ו הניתוח לא יצליח, יותר לו מה ללמוד בשארית ימיו!

בספר קב הישר (פרק יד) מסופר: מעשה בחסיד אחד שהיה דר בכפר קטן, ולא היה לו שום ספר רק גמרא אחת של מסכת חגיגה, והיה כל ימיו של אותו החסיד עוסק במסכת חגיגה. והאריך ימים מאוד, ובסוף ימיו קודם מותו, נתלבשה אותה המסכת בדמות אשה, והלכה לפניו אחר מותו עד שהביאו לאותו החסיד לגן עדן!

על מרן הפני יהושע זצ"ל מסופר שלמד את כל הש"ס ל"ו פעמים לפני שהתחיל לכתוב את פירושו.

הגאון רבי משה הלברשטאם זצ"ל שהיה מן הפוסקים המובהקים בדור ובפרט בהלכות נדה, גילה פעם באוזני מקורביו ואמר להם שעד עצם היום הזה יש לו קביעות לחזור כל יום כמה דקות על שולחן ערוך הלכות נדה.

כאבי הראש של הגאון רבי חיים מבריסק זצ"ל...

מסופר על הגאון רבי חיים מבריסק זצ"ל, אירע פעם שסבל מכאבי ראש חזקים, פנה בענין לכמה רופאים הם בדקוהו מכף רגל ועד ראש וכולם הגיעו למסקנה שהוא בסדר גמור אך אף אחד מהם לא עלתה בידו להסביר מהי הסיבה למיחושים אלו, ויהי היום כאשר בדקו רופא מפורסם בתחילה גם הוא אמר לו את אותה דיאגנוזה, אך במחשבה שנייה הוסיף שרוצה הוא לעקוב אחר סדר יומו מבוקר ועד ערב.

לאחר זמן לא רב, המקור לאותם כאבי ראש מוזרים התגלה, כשנסתיימה התפילה שם לב הרופא, שהגר"ח זצ"ל ניגש ליד הקיר והינו עוצם עיניים למשך כמחצית השעה תוך שניכר על פניו שהוא בריכוז מחשבתי נורא ואף דחק הוא את ראשו אל הקיר, לאחר שפקח את עיניו שאלו הרופא מה הנך עושה? ענה לו הגר"ח זצ"ל, בחצי שעה זו אני מתרכז ומקפיד לחזור על מאה וחמישים דפי גמרא!

